

ÚVOD

Vznik jednotného ruského státu spolu s definitivní likvidací závislosti na mongolských cháněch měly za následek velmi vážné změny v organismu ruské společnosti. Z vlivných údělných knížat se postupně stávala knížata služebná, platnost ztrácely četné bojarské výsady, mizely tradice městské samosprávy, na venkově se začínaly uplatňovat prvky nevolnictví. Centralizačnímu tlaku postupně podléhala i duchovní kultura, příznačným projevem tohoto procesu byl vznik opozičního letopisectví.

Na síle a významu nabývaly kontakty se zahraničím, které se projevovaly nezanedbatelným způsobem i v kulturněpolitickém životě země, jako např. při sestavování prvního uceleného ruského překladu Bible na dvoře novgorodského arcibiskupa Gennadije, ale také propagací myšlenky sjednocení církví, s níž vystupoval velmi aktivně osobní lékař Vasilije III., německý luterán Nikolaj Bulev.

Myšlení lidí neovlivňovaly pouze tyto změny a jejich sociální a politické důsledky, ale také obava z konce světa v roce 7 000 (1492), která působila jako katalyzátor pro hledání pravé cesty ke spáse lidské duše a přispívala k neobvyklému oživení otázky samostatnosti lidské duše a její odpovědnosti za vlastní spásu. Tradiční pojetí zbožnosti a přesvědčení o zajištění spásy pouhým nošením mnišské kutny na jedné straně významně upevňovaly postavení především klášterů, na straně druhé přestávaly vyhovovat nejvyspělejším představitelům církevní hierarchie i světských vrstev společnosti. Nedostatky v životě a působení kleru nabývaly stále více politického charakteru a snaha o jejich řešení byla doprovázena složitými konflikty mezi nositeli světské a duchovní moci.

Vnitřní vývoj ruské církve v tomto období charakterizuje neobvyklá názorová diferenciacie, jež byla přímou reakcí na změny v sociálním a politickém životě společnosti. Situace v mnoha směrech srovnatelná s vývojem katolické církve v západoevropských zemích ve XIII. a XIV. století nabízela ideová východiska potřebná k dalšímu rozvoji centralizujícího se státu. Vzhledem k tradici a specifickým podmínkám daným dlouhotrvajícími údělnými obdobími a staletou nadvládou Mongolů měl vztah mezi státní a duchovní mocí na Rusi v mnoha směrech rozhodující politický vliv. Tyto okolnosti zároveň vytvářely předpoklady pro překonání konfliktů mezi reprezentanty obou mečů a ke kompromisní spolupráci, na jejímž základě představitelé kleru podporovali ideologicky i politicky centralizaci a růst panovnické moci, zatímco panovník zajišťoval a zajišťoval zejména ekonomické zájmy církve.

Příznačné je, že mluvčí heretického hnutí židovstvujících, něstjazaťelů i osifljanů vycházeli při svém hodnocení společnosti a hledání perspektiv její budoucnosti z požadavku „konání pravdy“, jímž rozuměli důsledné respektování

všech biblických a patristických přikázání všemi lidmi včetně panovníka. Speci-
fický vývoj ruské společnosti způsobil, že konfrontace všech tří směrů se stala
prostředkem soupeření mezi nejvyššími představiteli světské a duchovní moci.
Tato okolnost přirozeně ovlivnila možnosti reálného prosazení těchto směrů a při-
spěla zejména k úspěchu proudu osifjanského, který vedle jasně formulovaného
programu představoval i nemalou politickou sílu.